

31/2013

СЕПАРАТ/OFFPRINT

Рашко РАМАДАНСКИ
НАЛАЗИ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА У ЕНГЛЕСКОЈ

Raško RAMADANSKI
FINDS OF SERBIAN MEDIEVAL COINS IN ENGLAND

Рашко РАМАДАНСКИ

Сениа

НАЛАЗИ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА У ЕНГЛЕСКОЈ

Апстракт: Овом приликом приказана су два налаза српског средњовековног новца пронађена у Енглеској. Ради се о изузетним налазима који сходно својој српској провенијенцији односно удаљености коначног места налаза представљају новост и релевантно откриће за српску средњовековну нумизматику. Мимо запажања и описа основних одлика, карактеристичних детаља и стања очуваности самих примерака, овом приликом ће управо посредством наведених параметара бити елаборирани могући поводи и ближе датовање појаве српског новца у Енглеској током XIII-XIV века.

Кључне речи: српски средњовековни новац, егзакторски налози, Србија, Енглеска, Брсково, Ново Брдо, краљ Милутин, кнез Лазар, краљ Хенри III

Током електронске кореспонденције са колегом археологом и нумизматичарем Марејом Ендрјусом (Murray Andrews) из Енглеске сазнао сам за веома интересантан примерак средњовековног новца. Наиме, ради се о налазу српског средњовековног новца, иначе према изјави господина Ендрјуса, једног од тек неколико документованих али непубликованих примерака на територији Уједињеног Краљевства. Упутио ме је на др Џона Нејлора (John Naylor), националног саветника за нумизматику из Ешмоулен музеја у Оксфорду и руководиоца програма документовања и атрибуције случајних налаза на територији Уједињеног Краљевства под називом *Portable Antiquities Scheme*.¹ Др Нејлор је прихватио мој предлог да објавим дотични примерак и љубазно ми је проследио податке у вези са још једним налазом српског средњовековног новца из Енглеске. Овом приликом преузимам податке о ова два налаза из њихове базе података уз сагласност др Нејлора и његовог научног колектива. Користим прилику да допуним интерпретацију дотичних примерака новца даљим детаљима и личним запажањима.²

1 Portable Antiquities Scheme - finds.org.uk

2 Захвалио бих се колегама из Енглеске на сарадњи и на подацима и фотографијама које су ми овом приликом несребично уступили.

Старији примерак српског средњовековног новца је из Престон Кејпса (Preston Capes) у области Давентри (Daventry) општине Нортamptonшир (Northamptonshire) у региону Источног Мидленда (East Midlands). На *Portable Antiquities Scheme* је регистрован под бројем NARC-51E953. Сам примерак је пронађен метал детектором на ораници 4. марта 2011. године уз присуство квалификованог супервизора госпође Џули Кесиди (Julie Cassidy). Пречник примерка износи 21 mm, тежина је 1.9 g а трагови претеране истрошености или оштећења нису уочљиви. Судаћи по изгледу новца можемо закључити да је веома квалитетно израђен. Овај примерак средњовековног новца приписујемо краљу Стефану Урошу II Милутину (1382-1321) и то врсти српског динара са заставом И3.1 (Д20/1.13, Ј7-1.3). Новац је према изгледу, тежини и финоћи примерка искован у Брскову, и то у периоду између 1282. и 1310. године.³

Познији примерак српског средњовековног новца потиче из околине места Крондал (Crondall) у области Харт (Hart) општине Хемпшир (Hampshire) у региону Југоистока и Лондона (Southeast and London). На *Portable Antiquities Scheme* је регистрован под бројем HAMP-F701F5. Примерак је пронађен 24. септембра 2006. године на ораници, метал детектором и уз присуство квалификованог супервизора господина Роберта Веблија (Robert Webley). Највећи пречник примерка износи 15.75 mm а дебљина 0.45 mm док податак о тежини немамо али је сходно узетим мерама можемо релативно тачно претпоставити. Сам примерак је у знатној мери оштећен те би тежина у овом случају износила око 0.50 g узимајући у обзир оштећења. На три места је поломљен обод а судаћи по фотографији на реверсу можемо наслутити и могуће трагове некаквог горења или пак једноставног пропадања самог метала. На основу фотографије новца не можемо са сигурношћу приписати оштећења обода пракси опсецања новца. Приметно је да цео примерак није истрошен у смислу излизаности површине услед дужег задржавања у оптицају а и отисак је релативно квалитетан те нема стињених површина. Овај примерак приписујемо ковању новца Кнеза Лазара Хребељановића (1371-1389) односно динару врсте И24.14 (Д343, Ј32-9) са латинским натписом и именом саме ковнице тојест Новог Брда. Међутим, иако су наши нумизматичари минуциозно регистровани много сигли на овој конкретној врсти, које су могле означавати серију или можда калупара, отворена је могућност да овај конкретан примерак поседује ознаку која до сада у кругу наше средњовековне нумизматике није регистрована. Ради се о формацији у виду пет малих тачака распоређених шематски у облику крста, смештених у делу лево од фигуре Исуса Христа у мандорли. Нешто слично томе срећемо на врсти Д343.8 у виду три пирамидално распоређене тачке али са додатним разликама у праћећем натпису. Овај новац кован је у периоду 1380-1390. године.⁴

³ Иванишевић 2001, 96.

⁴ Иванишевић 2001, 163.

Услед тек релативне истражености али и слабе документованости у историјским изворима не можемо у овом тренутку расправљати о евентуалним посебним појавима појаве српског новца у средњовековној Енглеској, условљене неким специфичним историјским околностима. У овом случају, најобјективније би било претпоставити да је српски средњовековни новац доспевао и до Енглеске посредством пуке привреде. То не треба да нас чуди јер је у Енглеској током средњег века упркос сиромаштву природним сировинама сребра интезитет новца изузетно јак што је опет било могуће само посредством веома великих прихода од трговине.⁵ Међутим, овом приликом корисно ће бити осврнути се на монетарне прилике у Енглеској, у времену око настанка и оптицаја овог новца. Две врсте историјских извора пресудни су за данашње научне анализе интензитета и метрологије новца у средњовековној Енглеској. Ради се о брижљиво вођеним средњовековним егзакторским налозима,⁶ такозваним цевастим свитцима,⁷ и меморандумима са састанака намесника округа, ради предаје сакупљеног пореза из области којом управљају, под називом *Adventus Vicesomitum*⁸ који су такође вођени од стране егзактора тојест краљевског чиновништва задуженог за надзор и одржавање нормираног новчарстава. Када је реч о егзакторским налозима, ту се заправо ради о брижљиво вођеним записима рада егзакторских испостава или једноставније речено мењачница за размену сребра односно новца. Наиме, према Ричарду Кесидију, током XIII века у Енглеској ковнице новца и извесне мењачнице чиниле су оперативну целину, јер су управо мењачнице снабдевале ковнице сребром. Сходно томе главне мењачнице биле су у Лондону и Кентерберију, две главне ковнице новца у средњовековној Енглеској где лондонском ковницом управља владар самостално а оном у Кентерберију заједно са надбискупом. То је функционисало тако што су, примера ради, домаћи али пре свега страни трговци мењали слитке и плехове сребра или углавном новац који није енглески и заузврат добијали скоро сасвим исту количину регуларног енглеског новца који одговара тежини мењаног сребра али са одбијеном вредношћу у износу пореза на размену. Ово је наравно сходно развијеној трговини и броју таквих размена стварало држави висок приход, штавише енглеске власти биле су понекад склоне да званично охрабрују стране трговце не би ли на тај начин дошли до још више сребра. Цео тај процес марљиво је бележен у споменутих налозима. Један такав налог састоји се из више ушивених листова, углавном до десет, где се у заглављу налази назначено место и датум записа а потом следи дуг списак свих трансакција сребра са одговарајућим датумима размене и коначно у дну странице сабране вредности, углавном извлачене након неколико недеља рада да би одмах

5 Cassidy 2011a, 114.

6 Cassidy 2011a, 107.

7 Цевастим, према амбалажи у којој су чувани.

8 Cassidy 2011b, 614.

потом кренуо нови списак тојест циклус налога.⁹ О висини зараде у корист државе најбоље сведочи егзакторски налог из 1262. године када је једном приликом више од једне тоне сребра однесено из лондонске мењачнице у ковницу.¹⁰ С друге стране, записници са састанака намесника округа такође су релевантни за овај случај. До ових састанака долазило је два пута годишње, којом приликом су намесници округа вршили предају сакупљених пореза егзакторима који су опет марљиво водили меморандуме ових састанака. Ови меморандуми слични су осталим егзакторским налозима и записима, па и оним из мењачница, и састоје се из списка свих округа са назначеним сегментом за евиденцију присуства самог намесника или још чешће његовог изасланства и наравно износ сакупљеног пореза израженог у новчаној противвредности.¹¹

Почевши од случаја новца краља Милутина, према подацима из егзакторских налога и меморандума састанака намесника намећу се потенцијални одговори на питање појаве овог српског новца у средњовековној Енглеској. Сетимо се егзакторских налога и повремене подршке енглеских владара страним трговцима. Неки од најупадљивијих таквих случајева су 1232. године након војних похода краља Хенрија III у Бретању, затим 1265. након битке код Евшама или 1267. након опсаде Лондона од стране глостерског кнеза.¹² Током одмаклих 1260-их година у Енглеској одвијао се грађански рат у којем краљ Хенри III (1216-1272) покушава да поврати власт од барона који су се осилили након такозване баронске реформе. Да се ради о времену кризе сведоче и меморандуми састанака намесника који нису редовни током 1264-1267. године.¹³ Дакле, било је неколико епизода категорично појачаног интензитета увоза сребра посредством размене страног новца. О идентитету трговаца сведоче налози са топонимима исписаним у пратњи њихових имена, па тако мимо енглеских трговаца срећемо људе из делова Низоземске, Брабанта, северне Француске, Гаскоње, Шкотске, Данске, Немачке и Венеције а интерес почива углавном у трговини вуном и тканинама.¹⁴ Притом, раздобље брсковских динара са заставом одликује и интензиван извоз српског новца.¹⁵ Томе да је српски новац, углавном Милутинов, имао оптицај током XIII-XIV века не само у суседним земљама већ и шире сведоче пре свега бројне оставе у Грчкој и Малој Азији, Македонији, Бугарској, Влашкој, Трансилванији, Угарској, Босни, Алпима, Италији и Француској.¹⁶ Вероватно је новац краља Милутина тим поводом доспео до

9 Cassidy 2011a, 107-109.

10 Cassidy 2011a, 112.

11 Cassidy 2011b, 614-615.

12 Cassidy 2011a, 109.

13 Cassidy 2011b, 621.

14 Cassidy 2011a, 113-114.

15 Иванишевић 2001, 73.

16 Иванишевић 2001, 303-325.

Енглеске или нешто касније у време обнове тржишта под краљем Едвардом I (1272-1307). Рани и тешки српски грошеви би у оптицају у Енглеској били веома цењени. Скоро су два пута тежи од пенија чија тежина варира око 1.2 g а тек 1351. године се уводи нови номинал гроут вредности четири пенија.¹⁷ Постоји још једна могућност интерпретације овог примерка новца која се у још већој мери може уклопити у описану новчану ситуацију у Енглеској током XIII века, нарочито када је реч о хронологији. Наиме, у круговима српске средњовековне нумизматике и даље је снажан објективан став да је краљ Урош I (1243-1276) ковао новац.¹⁸ С друге стране, аргументовано се заговара и мишљење да овај српски краљ није ковао новац.¹⁹ Спорне су старије серије брсковских динара са заставом, управо новац који срећемо у случају налаза из Енглеске. Страна која заговара новчарство краља Уроша I сматра да је краљ ковао свој новац средином своје владавине²⁰ те управо око времена кризе у Енглеској. Овом приликом нећу се упуштати у даљу расправу на тему питања ковања новца краља Уроша I нити ћу декларисати сагласност са једним или другим моделом већ истичем да се ипак и даље, упркос досадашњим напорима, ради о недореченом случају у српској средњовековној нумизматици.

Сличним околностима и поводима као у случају налаза новца краља Милутина, можемо приписати и налаз новобрдског динара кнеза Лазара. Наиме, у енглеској средњовековној нумизматици издваја се посебан период у трајању од друге половине XIV до прве четвртине XVI који одликује интензивирани присуство венецијанског новца у оптицају насталом услед кризе тојест мањка ситног новца у самој Енглеској. Према изворима, читаве су флоте трговачких бродова из Венеције походиле нарочито Енглеску и делове Низоземске и то током маја месеца да би се задржавале до краја августа или почетка септембра²¹. Таква фреквентност посета подударна је и са ритмом рада мењачница - егзакторских канцеларија које су биле најактивније током пролећа и лета, што је и логично не само због тога што је теже пловити зими већ и зато што је у највећој мери роба по коју се долазило била вуна а овце се стрижу у касно пролеће и рано лето па се избегавало да сама вуна дуже стоји због пропадљивости те и губитка на вредности.²² Дакле, према Адаму Добнију, током тих летњих месеци венецијански сребрни новац, солдини, ушао је у оптицај и брзо се ширио Енглеском и то у својству алтернативе полупенију. Али, опасност по енглеско новчарство и привреду у овом случају изгледа да је почивала на томе што је венецијан-

17 Петровић 2000, 171.

18 Марић 1956, врста М2-1; Димитријевић 2001, врсте Д4-Д6; Јовановић 2012, врсте Ј5-1.1 и Ј5-1.2.

19 Иванишевић 2001, 97.

20 Јовановић 2012, 11.

21 Daubney 2009, 186.

22 Cassidy 2011a, 111.

ски солдини нешто лакши у самом сребру од конвенционалног полупенија.²³ Управо је у то време и нарочито током XV века увођен и форсиран од стране власти званични енглески полупени.²⁴ При прегледу хронологије такозваног венецијанског периода новчарста у Енглеској запажамо да је управо весник почетка интензивирања присуства венецијанског новца у Енглеској савременик кнеза Лазара, Антонио Венијер (1382-1400).²⁵ Штавише, према најновијим истраживањима, у одређеним областима у Енглеској чак је утростручен број документованих налаза континенталног новца из времена друге половине XIV века.²⁶ Сходно томе, сасвим је логично претпоставити да су управо венецијански трговци, набавивши српски новац 1380-их трансакцијама са властима у Србији директно али и монетарно аутономним српским градовима и трговачким центрима у Приморју, или свакако у великој мери посредством Дубровника, својим флотами и трговачким експедицијама у пределе атлантске обале те и Енглеске донели српски новац на Енглеско копно. Примерак новца кнеза Лазара о којем је реч у оптицају у Енглеској могао је бити еквивалент, сходно својој тежини, полупенију или чак и “слабијем” пенију.

Нама су свакако ова два примерка српског средњовековног новца најинтересатнија због места где су пронађени односно велике раздаљине између места израде - ковнице и места налаза. Даљина између географског центра Србије и Енглеске износи око 1960 km док од Новог Брда до околине Крондала имамо приближно 2000 km те судећи по овоме можемо закључити да је оптицај српског средњовековног новца био много већи него што се сматрало, нарочито у случају динара кнеза Лазара. Осврћући се на већ познате налазе српског средњовековног новца ван Србије²⁷ закључујемо да су ова два налаза српског средњовековног новца XIII-XIV века из Енглеске за нашу нумизматику од великог значаја јер се ради о најудаљенијим до данас документованим налазима нашег средњовековног новца.

23 Daubney 2009, 186.

24 Kelleher 2009, 1494.

25 Daubney 2009, 187.

26 Према изјави Мареја Ендрјуса, из његове тезе.

27 Иванишевић 2001, 303-325.

БИБЛИОГРАФИЈА

Димитријевић 2001

С. Димитријевић, *Каталог српској средњовековној новца*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Иванишевић 2001

В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Стубови културе, Београд.

Јовановић 2012

М. М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, Београд.

Марић 1956

Р. Марић, *Сигурије из српске нумизмајике*, Београд.

Петровић 2000

С. Петровић, *Нумизмајички речник*, Шабац.

Cassidy 2011a

R. Cassidy, The exchanges, silver purchases and trade in the reign of Henry III, *British Numismatic Journal Vol. 81*, 107-118.

Cassidy 2011b

R. Cassidy, Adventus Vicecomitum and the Financial Crisis of Henry III's Reign, 1250-1272, *English Historical Review Vol. CXXVI No. 520*, 615-627.

Daubney 2009

A. Daubney, The circulation and prohibition of Venetian soldini in late medieval England, *British Numismatic Journal Vol. 79*, 186-198.

Kelleher 2009

R. Kelleher, Interpreting single finds in medieval England - The secondary lives of coins, in: *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress*, Glasgow, 1492-1499.

СКРАЋЕНИЦЕ

И - Иванишевић: Новчарство средњовековне Србије

Д - Димитријевић: Каталог српског средњовековног новца

Ј - Јовановић: Српски средњовековни новац

Raško RAMADANSKI

Senta

FINDS OF SERBIAN MEDIEVAL COINS IN ENGLAND

SUMMARY

Key words: Serbian medieval coins, exchequer accounts, Serbia, England, Brskovo, Novo Brdo, King Milutin, Prince Lazar, King Henry III

Relatively recently two finds of Serbian medieval coinage were recovered in England. More specifically, the silver coins regarded are a bannered dinar of King Stefan Uroš II Milutin (1282-1321) typed И3.1 (Д20/1.13, Ј7-1.3) minted 1282-1310 in Brskovo and a reduced dinar of Prince Lazar Hrebeljanović (1371-1389) typed И24.14 (Д343, Ј32-9) issued 1380-1390 in Novo Brdo mint. I learned of these valuable finds through the correspondence with Dr John Naylor of the Ashmolean Museum in Oxford and Murray Andrews, an alumnus from the Institute of Archaeology at London University College, both of whom I most sincerely thank for their good will and cooperation. The data regarding the coins, including images, measures and the circumstances of their discovery, are made available via the Portable Antiquities Scheme (finds.org.uk), abbreviated as PAS. The PAS codes for the coins are NARC-51E953 and HAMP-F701F5. This article is foremost an attempt to complete the interpretation of the two coins with what current knowledge of Serbian medieval coinage provides and through that perspective, also augmented with some recently established norms and opinions currently active in English medieval numismatics.

What we may assume regarding as to why Serbian money at certain times appeared in medieval England could be indirectly pointed out by the various exchequer accounts. The bannered dinar of Serbian king Milutin, heavily influenced in design and format by the Venetian matapan typed grosso, most likely entered currency in England during the gradual market recovery in the reign of king Edward I (1272-1307) via continental traders. These fine silver dinars from Brskovo had high demand and were intensively exported from Serbia into the region, particularly Italy and as west as eastern France, what numerous coin hoards testify. However, this very type of bannered dinar is alternatively attributed by traditional Serbian numismatics to king Stefan Uroš I (1243-1276) whose reign conveniently fits into the period of baronial crisis and encouragement of foreign trade in England by king Henry III (1216-1272). Similarly we can discuss the nature of the find of Prince Lazar's dinar. The chronology of this coin's issue is synchronous with the beginning of the Venetian period in English medieval coinage. Considering that this type of Serbian coin was reduced in weight to apply to new standards and struck in Latin, it most likely reached England through trade with Venice since transactions with Serbia were intensive in the Serbian Littoral, particularly Kotor, and Dubrovnik. At this point, it is necessary to emphasize the great significance these two coins have for medieval numismatics in Serbia since they present by far the most distant documented find of medieval Serbian coinage thus shedding more light onto our knowledge of metrology.

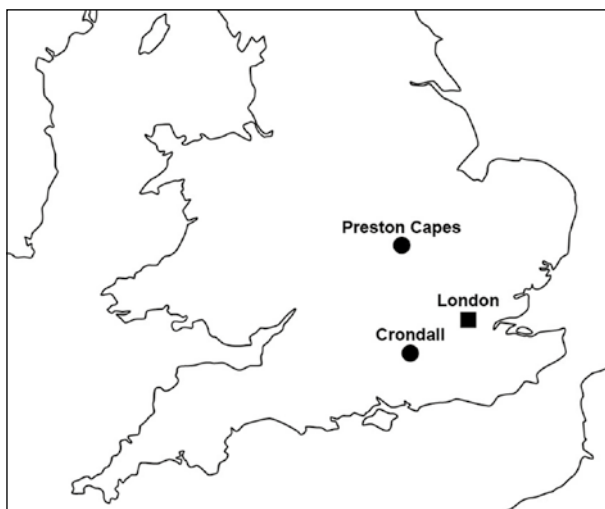
(c) Portable Antiquities Scheme

Сл. 1 Налаз новца краља Милутина из Престон Кејпса.

(c) Portable Antiquities Scheme

Сл. 2 Налаз новца кнеза Лазара из Крондала.

Сл. 3 Локалитети где су пронађени примерци српског средњовековног новца у Енглеској и њихова удаљеност од Лондона.

